

O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH VA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Jo'rayeva Shahnoza Erkinovna

Buxoro viloyati G'ijdivon tumani 16-maktab nemis tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur ilmiy maqolada o'quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tarbiya fani misolida tahlil etilgan. Unda zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammolarga ijodiy yondashuvi hamda axborotni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirishning ahamiyati yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Kreativ fikrlash, pedagogik usullar, jamiyat, qobiliyat, innovatsion texnologiya, fikr, ko'nikma, zamonaviy metod*

Annotation: *This scientific article analyzes the issues of developing students' creative and critical thinking skills using the subject of upbringing as an example. It highlights the importance of fostering students' independent thinking, creative approaches to problem-solving, and the ability to analyze information in the modern educational process.*

Key words: *Creative thinking, pedagogical methods, society, ability, innovative technology, idea, skill, modern method*

Аннотация: *В данной научной статье анализируются вопросы формирования у учащихся навыков креативного и критического мышления на примере предмета «Воспитание». В ней освещается значение развития самостоятельного мышления учащихся, их творческого подхода к решению проблем, а также способности анализировать информацию в условиях современного образовательного процесса.*

Ключевые слова: *Креативное мышление, педагогические методы, общество, способность, инновационная технология, мысль, навык, современный метод*

O'quvchilarning kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bugungi zamonaviy ta'lim tizimining eng dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Hozirgi globallashtirish davrida jamiyat tez sur'atlar bilan rivojlanib bormoqda, axborotlar oqimi ortib bormoqda va bu esa yosh avloddan nafaqat bilimga ega bo'lishni, balki ushbu bilimlarni amaliyotda qo'llay olishni, yangicha fikrlashni va mustaqil qaror qabul qilishni talab etadi. Ayniqsa, tarbiya fani o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu fan orqali o'quvchilarda axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy mas'uliyat bilan bir qatorda kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyati mavjud.

Kreativ fikrlash bu — o'quvchining mavjud muammolarga yangicha, noodatiy yondashuv bilan qarashi, turli xil g'oyalarni ilgari surishi va muammolarga innovatsion yechim topa olish qobiliyatidir. Bunday fikrlash turi o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi, ularni erkin fikrlashga undaydi va ijodkorlik salohiyatini rivojlantiradi. Kreativ fikrlovchi o'quvchi bir xil vaziyatda bir nechta yechim variantlarini ko'ra oladi,

stereotip fikrlashdan chiqib, mustaqil qarorlar qabul qiladi. Tarbiya fanida kreativ fikrlashni rivojlantirish o'quvchilarning hayotiy vaziyatlarga moslashuvchan yondashuvini shakllantiradi. Masalan, o'quvchilarga turli ijtimoiy vaziyatlar berilib, ularni qanday hal qilish mumkinligi haqida fikr yuritish topshirilsa, ular o'z tasavvurlari asosida turli xil yechimlar taklif eta boshlaydilar.

Tanqidiy fikrlash esa o'quvchining ma'lumotlarni tahlil qilish, ularni solishtirish, ishonchligini baholash va asosli xulosa chiqarish qobiliyatini anglatadi. Tanqidiy fikrlashga ega bo'lgan o'quvchi berilgan har qanday ma'lumotni shunchaki qabul qilmaydi, balki uni tekshiradi, turli manbalar bilan solishtiradi va o'zining mustaqil fikrini shakllantiradi. Bu esa o'quvchilarning ongli ravishda qaror qabul qilishiga, turli ijtimoiy muammolarga befarq bo'lmasligiga va ularga nisbatan faol pozitsiyada bo'lishiga yordam beradi. Tarbiya fanida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali o'quvchilar to'g'ri va noto'g'ri xatti-harakatlarni ajrata olishni, ijtimoiy voqealarga baho berishni o'rganadilar.

Tarbiya fanida kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun turli pedagogik usullardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Dars jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish o'quvchilarni faol fikrlashga undaydi. Masalan, o'qituvchi o'quvchilarga hayotiy bir vaziyatni taqdim etib, "Siz bu holatda qanday yo'l tutardingiz?" degan savolni bersa, o'quvchilar turli nuqtai nazarlarni ilgari sura boshlaydi. Bu esa ularning kreativ fikrlashini rivojlantiradi. Shu bilan birga, munozara va debat usullari ham tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali hisoblanadi. O'quvchilar o'z fikrlarini asoslashga, boshqalarning fikrini tinglashga va ularga nisbatan munosabat bildirishga o'rganadilar.

"Aqliy hujum" usuli ham kreativ fikrlashni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Bu usul orqali o'quvchilar erkin tarzda o'z g'oyalarini bildiradilar va har qanday fikr qabul qilinadi. Natijada, o'quvchilar o'z fikrini erkin ifoda etishga o'rganadi va yangicha g'oyalar paydo bo'ladi. Bundan tashqari, rolli o'yinlar orqali o'quvchilar turli ijtimoiy rollarni bajarib ko'radilar, bu esa ularning empatiya qilish, boshqalarning o'rniga o'zini qo'yib ko'rish va vaziyatni chuqurroq anglashiga yordam beradi. Klaster va konseptual xaritalar orqali esa o'quvchilar o'z fikrlarini tartibga soladi, asosiy g'oyalarni ajratib oladi va ular orasidagi bog'liqlikni ko'ra boshlaydi. O'qituvchi bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. U o'quvchilarning fikrlash faoliyatini qo'llab-quvvatlovchi, yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi shaxs bo'lishi kerak. O'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarga erkin fikr bildirish imkonini yaratishi, ularning har bir fikrini hurmat qilishi va tanqidiy savollar berish orqali ularni chuqurroq fikrlashga undashi zarur. Shuningdek, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish, interaktiv metodlarni qo'llash orqali darsni qiziqarli va samarali tashkil etish mumkin.

Kreativ va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari rivojlangan o'quvchilar kelajakda jamiyatda faol, tashabbuskor va mas'uliyatli shaxslar bo'lib yetishadilar. Ular murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila oladi, muammolarni samarali hal etadi va yangilik yaratishga intiladi. Bu esa nafaqat ularning shaxsiy rivoji, balki jamiyat taraqqiyoti uchun ham muhim ahamiyatga ega.

O‘quvchilarda kreativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish masalasi faqatgina dars jarayoni bilan cheklanib qolmaydi, balki u butun ta’lim-tarbiya tizimini qamrab oluvchi uzluksiz jarayondir. Bu jarayonda o‘quvchining oilaviy muhiti, ijtimoiy muhit, maktabdagi pedagogik yondashuvlar va sinfdagi psixologik atmosfera muhim rol o‘ynaydi. Ayniqsa, tarbiya fanida o‘quvchilarga berilayotgan topshiriqlar ularning fikrlash doirasini kengaytirishga xizmat qilishi lozim. Oddiy yodlashga asoslangan topshiriqlar o‘rniga tahlil qilish, solishtirish, xulosa chiqarish va o‘z fikrini asoslashga yo‘naltirilgan vazifalar ustuvor bo‘lishi kerak.

Bugungi kunda innovatsion pedagogik texnologiyalar orqali o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar mavjud. Masalan, loyihaviy ta’lim (project-based learning) o‘quvchilarning mustaqil izlanish olib borishiga, muammolarni o‘zlari aniqlab, ularga yechim topishiga yordam beradi. Bu jarayonda o‘quvchilar axborotni izlash, uni saralash, tahlil qilish va natijani taqdim etish ko‘nikmalarini egallaydilar. Bu esa bevosita tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Shu bilan birga, loyiha ustida ishlash davomida yangi g‘oyalar paydo bo‘lishi, turli yondashuvlarning sinab ko‘rilishi esa kreativ fikrlashni shakllantiradi.

Tarbiya fanida keys-stadi (case study) metodidan foydalanish ham yuqori samaradorlikka ega. Bu usulda o‘quvchilarga real hayotiy vaziyatlar taqdim etiladi va ular ushbu vaziyatni tahlil qilib, muammoning yechimini topishga harakat qiladilar. Masalan, o‘quvchilarga jamiyatda uchraydigan muammolar — ekologiya, axloqiy qarorlar, ijtimoiy munosabatlar bilan bog‘liq vaziyatlar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarni chuqur fikrlashga, turli nuqtai nazarlarni hisobga olishga va asosli qaror qabul qilishga o‘rgatadi.

Shuningdek, savol-javob metodikasini to‘g‘ri tashkil etish ham muhim ahamiyatga ega. O‘qituvchi tomonidan beriladigan savollar faqatgina faktlarni eslab qolishga emas, balki o‘ylashga majbur qiladigan, ochiq turdagi savollar bo‘lishi kerak. Masalan, “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Sizning fikringizcha?” kabi savollar o‘quvchini chuqurroq fikrlashga undaydi. Bu esa tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

O‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishda muhit ham katta ahamiyatga ega. Agar o‘quvchi o‘z fikrini erkin bayon qila oladigan, xatodan qo‘rqmaydigan muhitda bo‘lsa, u o‘z g‘oyalarini dadil ilgari suradi. Aksincha, tanqidiy muhit haddan tashqari kuchli bo‘lsa yoki o‘quvchi fikri doim rad etilsa, unda ijodkorlik susayadi. Shu sababli o‘qituvchi sinfdan ijobiy psixologik muhit yaratishi, har bir o‘quvchining fikriga hurmat bilan qarashi lozim.

Bundan tashqari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham o‘quvchilarning fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Turli interaktiv platformalar, ta’limiy dasturlar, onlayn muhokamalar orqali o‘quvchilar kengroq axborotga ega bo‘ladi va uni mustaqil tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu esa ularning tanqidiy fikrlash darajasini oshiradi.

O‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlashini baholash masalasi ham muhimdir. An’anaviy baholash tizimi ko‘proq bilimni tekshirishga qaratilgan bo‘lsa, zamonaviy

yondashuvlar o‘quvchining fikrlash jarayonini, muammoga yondashuvini va qaror qabul qilish qobiliyatini ham hisobga oladi. Shu sababli baholashda ochiq savollar, esse yozish, loyiha ishlari, prezentatsiyalar kabi usullardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishda yozma ishlar — esse, insho, hikoya yozish kabi topshiriqlar muhim o‘rin tutadi. Bunday topshiriqlar o‘quvchilarga o‘z fikrini erkin ifodalash, yangi g‘oyalar yaratish va ularni mantiqiy izchillikda bayon etish imkonini beradi. Ayniqsa, “Agar men ... bo‘lganimda”, “Kelajakdagi jamiyat qanday bo‘ladi?” kabi mavzular o‘quvchilarning tasavvurini kengaytiradi va ijodkorlikni rag‘batlantiradi.

Guruhda ishlash metodlari ham o‘quvchilarning fikrlashini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Kichik guruhlarda ishlash jarayonida o‘quvchilar o‘z fikrlarini boshqalar bilan baham ko‘radi, turli qarashlarni solishtiradi va umumiy xulosaga keladi. Bu jarayon nafaqat tanqidiy fikrlashni, balki kommunikativ ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi. O‘quvchilar boshqalarning fikrini hurmat qilishni, o‘z fikrini asoslashni va murosaga kelishni o‘rganadilar.

Bundan tashqari, refleksiya jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. Dars oxirida o‘quvchilardan “Bugun nimani o‘rgandingiz?”, “Qaysi fikr sizga qiziqarli bo‘ldi?”, “Yana qanday savollaringiz bor?” kabi savollar orqali ularning o‘z fikrini tahlil qilishiga imkon yaratish lozim. Refleksiya o‘quvchilarning o‘z-o‘zini baholash, o‘z fikrlash jarayonini anglash va uni takomillashtirishga yordam beradi.

O‘qituvchi tomonidan beriladigan rag‘bat va motivatsiya ham katta rol o‘ynaydi. Agar o‘quvchi o‘z fikri qadrlanayotganini his etsa, u yanada faolroq bo‘ladi, yangi g‘oyalar ilgari surishga harakat qiladi. Shu sababli o‘qituvchi o‘quvchilarning kichik yutuqlarini ham e‘tiborsiz qoldirmasligi, ularni qo‘llab-quvvatlashi zarur.

Shuni ham ta‘kidlash kerakki, kreativ va tanqidiy fikrlash faqatgina maktab doirasida emas, balki kundalik hayotda ham shakllanadi. O‘quvchilarni mustaqil kitob o‘qishga, turli mavzularda izlanish olib borishga, savollar berishga undash orqali ularning fikrlash doirasini kengaytirish mumkin. Ota-onalar bilan hamkorlikda ishlash orqali bu jarayonni yanada samarali tashkil etish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning kreativ va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish ta‘lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Ayniqsa, tarbiya fani bu borada keng imkoniyatlarga ega bo‘lib, o‘quvchilarning nafaqat bilimini, balki ularning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va fikrlash madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu sababli, har bir pedagog o‘z faoliyatida ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratishi va zamonaviy metodlardan samarali foydalanishi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. *Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch*. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. *Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz*. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.

3. Mirziyoyev Sh.M. *Yangi O'zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. Tolipov O', Usmonboyeva M. *Pedagogik texnologiyalar nazariyasi va amaliyoti*. – Toshkent: Fan, 2010.
5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. – Toshkent: Iste'dod, 2008.
6. Ziyoyulov K. *Pedagogika nazariyasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2012.